

Микола Горєлов

УКРАЇНСЬКА ДОКТРИНА РОСІЇ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Невизначеність російської геополітичної думки стосовно України та інших країн СНД, відсутність чіткої стратегічної доктрини щодо пострадянських республік призводить до виникнення конфліктних ситуацій й унеможлиблює скільки-небудь конструктивний діалог між РФ та Україною.

Ключові слова: «ближнє зарубіжжя», концепції національного розвитку, цивілізаційні цінності, стратегічні доктрини, геополітика.

Gorelov M. *The Russia's Ukrainian Doctrine of Independence's Epoch. Vagueness of the Russian geopolitical opinion according to Ukraine and to another ISU's countries, absence of clear strategic doctrine according to post-soviet republics are results to rise of conflict situations and make impossible of any constructive dialogue between the Russian Federation and the Ukraine.*

Keywords: *neighbouring countries, conceptions of the national development, civilization values, strategical doctrines, geopolitic.*

Період існування унітарної держави – СРСР мав своїм наслідком заглиблення України у євразійський політичний та економічний простір, виникнення стану її всебічної залежності. Об'єктивні інтеграційні процеси в умовах тотального одержавлення аксіоматично набули спотвореного характеру. Десятиліття надцентралізації, втрата суспільством гнучкості і здатності до саморегулювання, а тим більше до самоврядування, вкрай утруднили процес виокремлення і набуття реальної самостійності.

Росія і Україна виявилися щільно взаємопов'язані і доктринально з точки зору все ще не вирішеної проблеми самоусвідомлення себе як нових держав. Йдеться не про збіг змісту національних концепцій та доктрин, а про накладання, нерозподіленість «цивілізаційного матеріалу»: історії, культури, господарства, місця у міжнародному співтоваристві і т.д. У російській геополітичній думці не існує концепцій щодо визначення власних природних кордонів, власних масштабів; у ній переважають такі категорії, як «сфери виняткових інтересів», «зони впливу», «ареал розселення російськомовного населення», «ближнє зарубіжжя». Наслідком цього стали формування нової російської нації і специфічне ставлення до національного питання як такого, відсутність чіткої межі застосування методів внутрішньої та зовнішньої політики і наявність проблем у відносинах з будь-якою сусідньою державою, якщо тільки вона не погоджується на роль сателіта.

Найяскравіше це виявляється у російській політиці щодо України. Процес становлення двох держав, двох відповідних їм суспільств триває і, зокрема, полягає в тому, щоб остаточно розподілити згаданий «матеріал», навчитися використовувати його на свій розсуд і не на шкоду іншому, а тим самим самовизначитися та дійти взаєморозуміння у своїй новій основі.

З боку України вирішення цих питань гальмується її недостатньою готовністю до незалежності; з боку Росії – нездатністю до адекватного сприйняття нових історичних реалій і визначення нових національних цілей. Парадигма розбудови російської державності – беззастережне успадкування старих державницьких ідеологем, принципів та стилю ведення зовнішніх справ, бачення своєї геополітичної

ролі. Питання про переосмислення імперської спадщини, історичну відповідальність, необхідність оновлення відносин з найближчими сусідами у Москві навіть не виникало. Все це зумовлює концептуальні підходи та зміст російської стратегії щодо України.

Росія не має досвіду (крім вельми давнього) ведення зовнішніх справ з Україною. Двадцяти років незалежного існування виявилось недостатньо для завершення переведення російсько-українських відносин з внутрішньої до зовнішньополітичної сфери. У плани Кремля це не входить і самим змістом цих відносин не детермінується, що повною мірою відбивається як у формальному, так і реальному їх стані [1]. Умови міждержавних взаємин зафіксовані Біловезькою угодою: прозорі кордони, єдиний інформаційний простір, найширші зобов'язання щодо всебічної інтеграції, поряд з усе ще значною ізольованістю від решти світу є надзвичайно вагомими чинниками формування і російської, і, особливо, української (ефект масштабу) державності.

Дві новостворені у 1991 р. держави успадкували надзвичайно розвинені, обопільно життєво важливі, але не формалізовані відносини, які, таким чином, важко регулюються, є заручником «доброї волі» і можуть легко перетворитися на інструмент свавілля. Російсько-українська дружба не є міфом. Навпаки, це об'єктивна реальність. Вона не вимагає переосмислення, розвінчування, бо ж вона не належить до сфери міждержавних відносин. Руйнація української державності своєрідним чином урівноважувалася зникненням за умов більшовицького режиму державності російської. Русифікація створювала нерівність, але впливала скоріше на ставлення українців і решти народів до влади як такої, до того ж не тільки кремлівської, а й республіканської, місцевої. Процес розбудови окремих суверенних держав став серйозним випробуванням для відносин між двома народами.

Зміцнення сучасної російської державності, закономірне відродження російського патріотизму містить у собі загрозу захворювання на зверхність, великодержавність і, таким чином, зведення стосунків між російським та укра-

їнським народами до обслуговування того чи іншого «офіційного курсу».

Російська політика щодо України протягом останніх років зазнала симптоматичних якісних змін. Проголошення суверенітету Росії 12 червня 1990 р. та Україною 16 липня 1990 р. поклало початок відновленню повномасштабних двосторонніх відносин. На етапі виборювання самостійності дві країни виступали як союзники, що мають спільного супротивника – Союз. Наявність центру, маневри М.Горбачова, конфедеративні перспективи і, не в останню чергу, важкі перші самостійні кроки Росії зумовлювали ситуативну паритетність у російсько-українських відносинах.

З розвалом СРСР відносини між двома країнами деякий час залишалися значною мірою закамурфльованою такою специфічною структурою, як Співдружність незалежних держав. СНД ніби відгороджує колишні республіки від загального міжнародно-правового простору і створює на євразійських теренах якісно інші стандарти відносин. Українсько-російське співавторство у розробці базових документів СНД лише підкреслило контраст у їхніх підходах до інтеграційних процесів на євразійських теренах. Для Москви Співдружність – інструмент легалізації та практичної реалізації власних «особливих інтересів» у регіоні; для України – засіб «цивілізованого розлучення». Позицію Києва було б помилково сприймати як антиінтеграційну; вона є закономірним наслідком усвідомленої неможливості створення власної держави без глибокої якісної перебудови стосунків з Росією, звільнення з-під її опіки. Саме на це передусім були спрямовані такі кроки, як проголошення наміру «стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках» [2] та ліквідує свою ядерну зброю, що позбавляло Москву, з її реінтеграційною стратегією, можливостей апелювати до проблем безпеки.

У той же час російський міністр закордонних справ М. Козирев відкрито заявляв, що Росія не може погодитися на втрату «географічних позицій, на завоювання яких були потрібні віки [3], що не може бути впевненості у гарантованості територіальної цілісності України, оскільки

її кордони можуть бути змінені мирним шляхом [4]. До того ж, у воєнній доктрині Росії було зазначено: «...чинниками, що підвищують ступіть загроз воєнній безпеці Російської Федерації, є неоформленість у договірному відношенні ряду ділянок державного кордону РФ і незавершеність врегулювання правового статусу перебування військ Російської Федерації за її межами» [5].

Під впливом обставин, що супроводжують проголошену російським політичним істеблішментом програму розбудови «Великої Росії», у масовій свідомості росіян ставлення до України і українців еволюціонує від нерозуміння й образи до злості і зверхності. Певною мірою це визначає й настрої російської політичної еліти, створює сприятливий фон для виникнення реваншистсько-агресивних концептуальних підходів до побудови відносин із Україною.

Один з поглядів на Україну полягає в тому, що вона є штучним, слабким, аморфним утворенням, приреченим на перманентну кризу та безплідну руйнівну внутрішню боротьбу. Така Україна, мовляв, не має перспектив як незалежна держава і рано чи пізно розпадеться чи буде змушена відмовитися від самостійної стратегії, піти на глибоку економічну та військово-політичну реінтеграцію з Росією. Виходячи з цього, варто тільки зачекати й не створювати зайвих міжнародно-правових перешкод реалізації такого варіанта у майбутньому.

Інша концепція базується на тому, що Україна має право на незалежне існування, але її кордони й статус взагалі мають бути «уточнені». Поширеною, зокрема серед фахівців-міжнародників, є думка, згідно з якою Україна скористалася наслідками історичних зусиль Російської імперії, зовнішньополітичними успіхами СРСР і, таким чином, отримала «занадто багато» під час перетворення умовних республіканських кордонів на державні. Відомі намагання ув'язки питання про визнання кордонів України лише за умов і на термін її участі в СНД, що спрямоване на збереження особливого режиму російсько-українських міждержавних відносин.

Істотно прояснює зміст неофіційної, проте реальної стратегії Росії щодо України концепція «лідерство, замість

прямого контролю», викладена у «Стратегічному курсі Росії з державами-учасницями СНД»: «не поновлення з модифікаціями стану, що існував до розпаду СРСР, а вигідна Росії модернізація таких відносин, за яких вона зберігала б численні переваги свого колишнього геостратегічного становища і, водночас, створила б собі набагато привабливіші умови у співдружності держав» [6].

Така стратегія в 1992–1993 рр. спрацьовувала досить ефективно. Незважаючи на широке формальне міжнародне визнання, Україна залишалася значною мірою ізольованою у євразійському просторі, де домінувала і усе ще домінує Росія. Нові незалежні держави взагалі погано вписувались у глобальну систему підтримання безпеки і стабільності, «руйнували» механізми обмеження озброєнь та роззброєння. Ставши країною- правонаступницею Союзу, Росія автоматично набула певних формальних переваг над рештою спадкоємців СРСР. Західні держави, в першу чергу США, виявляли очевидну заінтересованість у тому, щоб мати справу з цих питань лише з Москвою. Остання вповні використовувала питання про ядерну зброю, загальну невиразність зовнішньополітичного курсу України задля її ізоляції.

Поступові якісні зміни спостерігалися з 1994 р. внаслідок часткового поліпшення міжнародного іміджу України та нагромадження проблем у стосунках між Росією та Заходом. Поступово Росія втрачала ті чи інші політичні та дипломатичні важелі впливу на Київ. Тим часом на передній план все більше висувалися економічні чинники двосторонніх відносин, які в умовах перманентної кризи та істотного відставання у темпі реформ в Україні залишаються досить дійовими.

Події останнього періоду засвідчили, що Росія остаточно втратила Україну як свою окраїну; невміння Кремля зрозуміти логіку геополітичних змін унеможливило досягнення взаєморозуміння на сучасному етапі, ставить під сумнів стратегічне партнерство між ними.

Москва не готова до змін алгоритму у стосунках із сусідами, руху до реальної паритетності та партнерства. Реальністю залишається жорстка дихотомія: або диктат та підпорядкування, або протиборство. Російсько-українські відносини – це відносини між двома державами, що

далеко не завершили процес свого становлення. Очевидно, що в російсько-українських відносинах саме слабкість України є головною перешкодою паритетності.

До 1999 року відносини Росії з Україною ґрунтувалися на комплексі укладених двома роками раніше міжнародних договорів: у першу чергу це Договір про дружбу, співробітництво і партнерство від 31 травня 1997 року, а також Договір про економічне співробітництво на 1998–2007 рр. і три угоди щодо Чорноморського флоту від 28 травня 1997 року. Зміст цих документів донині піддається сильній критиці в Росії. Ряд положень Великого договору, особливо визнання Росією територіальної цілісності України в її сучасних кордонах, включаючи Крим з м. Севастополем, найчастіше характеризується як відверта здача Росією своїх позицій, що дає карт-бланш на процеси інтеграції України в євроатлантичні структури і подальше скорочення впливу Москви.

18 квітня 2000 відбувся перший після позачергових президентських виборів у Росії візит президента Путіна до Києва – ще до офіційної інавгурації, що повинно було свідчити про те велике значення, яке надавалося російсько-українським відносинам у Кремлі. Влітку того ж року у вітальній телеграмі Президенту України Леоніду Кучмі з нагоди його 62-річчя Путін вказав на те, що «стратегічне партнерство Росії та України відповідає корінним інтересам наших країн».

Курс на «стратегічне партнерство», оформлений в 1997 році, новим президентом був продовжений. 12 лютого 2001 в Дніпропетровську була підписана Програма міжрегіонального та прикордонного співробітництва РФ і України на 2001–2007 рр.. Втім, відносини Росії і України до української виборчої кампанії осені 2004 року адекватніше було б розцінити як «нестратегічне партнерство», оскільки стратегічного бачення цих відносин на ділі не було ні в однієї зі сторін. 21 січня 2004 мало відбутися святкування 350-річчя «возз'єднання України і Росії». Обидві сторони дипломатично утрималися від відзначення цієї дати, побоюючись її політичних інтерпретацій.

У травні 2001 року послом в Україну був призначений экс-прем'єр В. Черномірдин, що, в першу чергу, означало

зміцнення зв'язків між компанією «Газпром» і Президентом Л. Кучмою. Тема транспортування Україною російських енергоносіїв поступово ставала центральною у всьому комплексі двосторонніх відносин. Уже з 20 серпня 2001 року була відновлена паралельна робота щодо енергосистем РФ і України. Була висунута програма про створення міжнародного газотранспортного консорціуму, який би контролював український транзит газу з Росії до Європи. У червні 2002 р. було оприлюднено тристоронню російсько-українсько-німецьку заяву про співпрацю зі створення газового консорціуму (на ділі для Німеччини лише зберігалася можливість участі в невизначеному майбутньому). Однак цей проект залишився не реалізований до сьогодні.

28 січня 2003 президенти Росії і України – Володимир Путін і Леонід Кучма підписали Договір про російсько-український державний кордон. Він набув чинності навесні 2004 року після його ратифікації парламентами двох країн (у Росії – це Федеральний закон № 24-ФЗ від 22.04.2004). Незважаючи на запевнення російської влади про відповідність Договору «національним інтересам Росії», варто відзначити, що цим договором Росія остаточно визнала належність Україні півострова Крим (з містом Севастополем), яка до того залишалася юридично спірною. У Кремлі укладення цього договору розглядалося як спосіб забезпечення стабільних партнерських відносин з Києвом і, одночасно, підтримкою лінії спадкоємності влади в Україні напередодні президентських виборів восени 2004 року. Фактично укладення цього договору – найбільший успіх української зовнішньої політики щодо Росії за всі післярадянські роки. Врегульованість питання про кордон з Росією відкрила Києву також і можливість більш активного зближення з НАТО.

Варто відзначити, що загалом Захід у ті роки мало втручався і у внутрішньоукраїнські справи, і у відносини між Україною та Росією. Українська стратегія Вашингтона в першій половині 2000-х була вкрай невизначеною. Про те, яку важливість українським справам надавали в ЄС, добре свідчить факт закриття Данією свого посольства в Києві в другій половині 2002 року – саме тоді, коли ця країна була головою в Європейському Союзі.

На невизначеність позиції західного співтовариства Україна відповіла серією декларацій про намір інтегруватися в євроатлантичні структури, стала наполегливіше стукати у двері ЄС і НАТО. У травні 2002 р. Рада національної безпеки прийняла рішення про доцільність вступу України в НАТО. У червні 2002 р. Л. Кучма у своєму посланні до Верховної Ради заявив про необхідність вступу України в ЄС у десятирічній перспективі. Між тим, в 2004 році внаслідок свого розширення ЄС вийшов на кордони України і став проявляти набагато більший інтерес до її справ. Основну роль у процесах формування української стратегії ЄС взяла на себе Польща. Втім, це оцінювалося офіційною владою в Києві скоріше негативно. Варто сказати, що ще в жовтні 2002 року Л. Кучма звинуватив Польщу в спробі втручання у внутрішні справи України (у відповідь на пропозицію прем'єра Л. Міллера провести у Варшаві круглий стіл між Президентом і опозицією). Участь же Росії у внутрішньоукраїнських справах до «помаранчевої революції» хоча і була помірною, але все ж поступово зростала.

Події осені–зими 2004 року кардинально змінили ситуацію. Участь Заходу (і в першу чергу Польщі) у внутрішньополітичних конфліктах в Україні різко зросла, виявившись принципово більш ефективною, ніж російська. Росії не допоміг привести до перемоги у президентських перегонах В. Януковича, що позиціонувався як «проросійський» кандидат, навіть такий радикальний крок, як зниження з серпня того ж року ціни на газ для України з \$ 80 за тисячу кубометрів до \$ 50. Прихід до влади «помаранчевих» сил, підтриманих значною частиною російського великого капіталу, перевів відносини двох країн у русло конфронтації, з якого Росія не змогла зійти і в наступні роки.

Варто особливо відзначити той факт, що період невизначеного партнерства двох країн, що закінчився з інавгурацією в Президенти України В. Ющенко 23 січня 2005, мав і настільки ж невизначені підсумки. За президентства Л.Кучми Кремль жодного разу так і не спробував реально вирішити проблемні питання взаємин двох країн. А йдеться про цілий комплекс найважливіших для

взаємин двох країн питань, який в цілості перекочував в новий, уже конфронтаційний період відносин.

«Помаранчеві» кабінети Ю. Тимошенко та Ю. Єханурова відійшли від колишньої «багатовекторної» зовнішньої політики, взявши курс на прискорену інтеграцію в євроатлантичне співтовариство і відхід від інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Це означало глибоку кризу в російсько-українських відносинах, що виражалася і в новому стилі контактів, який багато експертів оцінили навіть як «мову холодної війни». У пресі набув популярності дуже примітний факт: у день призначення Б.Тарасюка на посаду міністра закордонних справ В. Ющенко подарував йому плакат з написом «Ні в чому і ніколи не поступайтеся росіянам». Загострення всіх проблемних тем виразилося в низці конфліктів, що характеризували відносини двох країн протягом 2005 і більшої частини 2006 року.

Паралельно з цим помітно активізувалися західні зв'язки України. 21 лютого 2005 Україна і ЄС підписали план дій з європеїзації, розрахований на три роки, а 21 квітня на засіданні комісії «Україна – НАТО» у Вільнюсі було прийнято рішення про початок етапу «інтенсивного діалогу» між Україною та НАТО. У тому ж році Україна приймає нову військову доктрину, в якій прописана мета вступу до НАТО. Москва неодноразово робила заяви, що інтеграція України в Північно-Атлантичний альянс неодмінно призведе до серйозних змін у всій системі відносин двох країн, що матиме вкрай негативні наслідки для них обох.

Одночасно Україна змінила своє позиціонування на пострадянській території. Київ фактично заблокував становлення Єдиного економічного простору. 7 квітня 2005 відбувся перший інтеграційний форум щодо ЄЕП. На ньому міністр економіки України Сергій Терьохін заявив, що його країну принципово не влаштовує базова угода з формування ЄЕП від 2003 року, в якій передбачається створення наднаціональних органів управління економікою. Україна готова піти тільки на створення зони вільної торгівлі, але не інтеграційне співтовариство, яке було б альтернативою інтеграції з Євросоюзом. Треба визнати, що з питання про участь України в ЄЕП у Києві в цілому склався загальний консенсус: ця участь Україні не вигідна.

Фактично Київ ініціював процеси розпаду СНД на два табори – проросійський і антиросійський. Уже в лютому–березні 2005 року почалася активізація співпраці в рамках ГУУАМ (ГУАМ, в той же рік Узбекистан цю організацію покинув). 2 грудня 2005 було засновано Співдружність демократичного вибору – «співтовариство демократій балто-чорноморсько-каспійського регіону», ініціаторами якого стали Україна та Грузія. Метою такого об'єднання оголошувалася координація зусиль у «демократизації» пострадянського простору і розвитку інтеграційних процесів із Заходом.

У зв'язку з цим принципово змінилася й позиція Москви. Якщо раніше Росія спрямовувала політику на включення України в нові проекти політичної та економічної інтеграції на пострадянському просторі, то після «помаранчевої революції» вона від цих планів де-факто відмовилася. Контакти були обмежені суто двосторонніми відносинами.

Треба сказати, що перші кроки в напрямі таких змін у політиці щодо країн СНД були зроблені Москвою набагато раніше. Ще в 2001 році Росія стала відходити від орієнтації на багатосторонні домовленості всередині Співдружності. У лютому того року міністр оборони С.Іванов озвучив нову стратегію стосовно країн СНД: переважну увагу Росія вирішила приділяти не колективним формам співробітництва, а розвитку двосторонніх відносин. Однак внаслідок хвилі «кольорових революцій» Кремль переглянув всю стратегію своєї політики на пострадянському просторі. Наслідок тих подій був розцінений як серйозна поразка Москви, що довело неефективність колишньої лінії. У підсумку Кремль фактично відійшов від ідей втягування України в той чи інший колективний проект, взявши курс на будівництво суто двосторонніх відносин з країнами «близького зарубіжжя», і в першу чергу з Україною.

Радикальні зміни відбулися також і в енергетичній політиці Москви. Фактично протягом усіх 1990-х рр. і до 2005 року Росія займалася дотуванням економік країн СНД: неодноразово списувала багатомільярдні борги, утримувала пільгові ціни на енергоносії. Відмова від планів реінтеграції колишніх радянських республік у

новий проект спричинила відхід від такої політики. Новими цілями Росії стали менша затратність відносно із сусідами за, одночасно, їх більшої ефективності. Досить різкий перехід Росії на прагматичний підхід у газовій політиці привів до низки «енергетичних криз» у відносинах з країнами СНД.

Переговори з Києвом за новими цінами на газ на 2006 рік не були завершені до Нового року і тільки в ніч на 4 січня 2007 року нову газову угоду було підписано. Згідно з ним, посередником у торгівлі російським і туркменським газом між двома країнами ставала компанія «РосУкрЕнерго». 50% акцій цієї компанії належало дочірній компанії Газпромбанку «Arosgas Holding», 50% – компанії Raiffeisen Investment AG. Ця компанія з 1 січня 2005 року була постачальником туркменського газу в Україну за угодою, підписаною ще в середині 2004 року.

Внаслідок нових домовленостей Газпром домогся фіксації ставки на транзит газу через територію України більш низькою, ніж ринкова, а головне – фіксованою терміном на п'ять років. Для України ж нова ціна на газ в \$ 95 була закріплена лише на першу половину 2006 р. Таким чином Росії вдалося відв'язати ціни на газ від цін на транзит, плюс закріпити ставку транзиту на 5 років, однак вона була змушена погодитися на досить сумнівну схему «змішання» російського і туркменського газу і вельми невисоку ціну продажу.

Проте варто відзначити, що після підписання газової угоди Росія опинилася у стані зацікавлення щодо зміцнення позицій Президента В. Ющенка. 10 січня 2006, коли В. Путін і В. Ющенко зустрілися в Астані на інавгурації Н. Назарбаєва, обидва були зацікавлені у взаємній підтримці. Кремль до цього часу розчарувався в «проросійських» силах в Україні (ПР), які різко виступили проти домовленостей щодо газу. Фактично, В. Ющенко став головним контрагентом Кремля в Україні.

Подальші переговори щодо газу зводилися до відмови української сторони від пропозицій Росії: надання Газпрому контролю над газотранспортною системою в обмін на стабільну ціну на газ, право участі в реекспорті газу і в РосУкрЕнерго. Варто підкреслити і такий важливий нега-

тивний підсумок, як великий іміджевий збиток, який завдала газова криза Росії та Газпрому в очах західної спільноти. Тема формування єдиної енергетичної політики, «енергетичного НАТО», з ідеєю якого Польща виступала вже не перший рік, стала однією з найважливіших для Євросоюзу.

З серпня 2006 року новий Кабінет Міністрів України на чолі з В. Януковичем став проводити коригування зовнішньополітичного курсу. Зокрема, вже 11 серпня було оголошено, що Україна відкладає ухвалення плану дій щодо членства в НАТО. У вересні В. Янукович у Брюсселі заявив, що Україна до ініціювання процесу щодо вступу в НАТО не готова. Партія регіонів заявляла про пріоритет процесів «європеїзації» як основному способі інтеграції в західне співтовариство. Тим не менш, курс на подальший розвиток співпраці з НАТО згорнутий не був, більше того – новий уряд спробував надати йому додаткових імпульсів. Зацікавленість України подальшим розвитком тісних відносин з Альянсом була підкреслена у двох листах Прем'єр-міністра до Генсека НАТО від 26 березня і 9 липня 2006.

Політика Кабінету В. Януковича була спрямована на нормалізацію відносин з Росією, однак вона здійснювалася в умовах зміни ставлення до Партії регіонів у Кремлі, яке зазнало значних змін. Фактично, ПР вже не розглядалася як «проросійська сила», а Янукович – як найзручніший партнер.

У грудні 2006 р. в Києві було проведено перше засідання комісії «Ющенко – Путін». На думку самого В. Ющенка, головним підсумком був сам факт поновлення прямих переговорів після майже дворічної перерви. На цій нараді були окреслені теми для двостороннього співробітництва (авіація, космонавтика, енергетика та ін.) і досягнута попередня домовленість про розробку надалі спільної «дорожньої карти» розвитку двосторонніх відносин.

16 квітня 2007 глава МЗС України Арсеній Яценюк уперше приїхав з офіційним візитом до Росії. Він підтвердив позицію Києва в тому, що головним стратегічним завданням у відносинах двох країн є оновлення Великого договору про співпрацю України і Росії, підписаного рівно

10 років тому. Крім того, він знову порушив тему перебування ЧФ у Севастополі і проблему проведення демаркації та делімітації державного кордону. 22 червня 2007 прем'єр-міністри М. Фрадков і В. Янукович підписали План економічного співробітництва між двома країнами на період 2008–2010 рр.

Парламентські вибори 30 вересня 2007 року ще раз засвідчили поразку російських інтересів в Україні. Новий Кабінет Ю. Тимошенко позиціонувався як ще більш анти-російський і прозахідний за своїми намірами, ніж попередній його склад у 2005 році.

Незважаючи на протидію В. Ющенко, новий Прем'єр знову порушила питання про перегляд газових домовленостей січня 2006 року. Апофеозом авантюристичної політики Ю. Тимошенко стало підписання у Москві газових угод 2009 р., згідно з якими ціна на блакитне паливо для України стала найвищою в Європі. Така відверта зрада національних інтересів задля можливої підтримки на президентських виборах 2010 р. – ще один доказ того, що так звана українська політична «еліта» здатна на будь-який злочин, коли йдеться про особисту вигоду.

Режим В. Януковича спробував поліпшити стосунки з Москвою. 2010 р. в Харкові було підписано угоди про пролонгацію перебування російського флоту у Севастополі в обмін на знижку ціни на газ. 2012 р. Верховна Рада прийняла Закон про регіональні мови, який значно підвищив статус російської мови. Проте кардинальних проривів у двосторонніх відносинах не спостерігається.

У Москві цілком усвідомили помилковість колишньої однозначної ставки на В. Януковича і Партію регіонів як проросійську силу. По суті, вся колишня політика Росії щодо створення в Україні великої загальнонаціональної проросійської сили зазнала краху. При цьому Росія має у своєму розпорядженні величезний проросійський електоральний ресурс в Україні – 10-мільйонний прошарок етнічних росіян, при тому, що російської мови в спілкуванні продовжує дотримуватися більша частина населення всієї країни.

В Україні немає консенсусу еліт щодо зовнішньополітичних питань, тому в умовах нестійкості влади зовнішньо-

політична лінія Києва сильно змінюється, її загальна концепція навіть в основних рисах так і не склалася. Відсутня єдина позиція з питань відносин з Росією. У всіх політичних сил сьогохвилинні тактичні мотивації переважають над стратегічними. Контакти Росії та України мають не-системний характер.

При цьому невизначеність становища в Україні віддзеркалюється у політиці самої Росії. На тлі відсутності загального для російських еліт стратегічного бачення місця України як сусіда Росії в майбутньому політика Кремля визначається інтересами великих держкорпорацій і чиновницьких кланів, у яких немає єдиної думки про те, кого Росії бажано бачити на вищих посадах у Києві.

Одночасно можна визнати, що провалилася вся політика РФ, спрямована на створення кола лояльних держав, засобом чого бачилася однозначна підтримка реально діючої влади в кожній з країн-сусідів. Україна це показала з найбільшою переконливістю. Росія не пропонує жодних проектів, які були б засновані не на спільному минулому, а на спільному майбутньому. Політику Росії щодо України потрібно розглядати швидше як політику окремих груп впливу, пов'язану з їх конкретними інтересами, що в принципі виключає можливість формулювання стратегічних завдань державного рівня.

Головна проблема полягає в тому, що не вдається знайти новий формат стратегічного партнерства між Україною і Росією. На ділі Росія і Україна не є стратегічними партнерами по жодному з основних питань взаємовідносин, а зв'язки між двома країнами заморожені в основних конфліктних точках. Українська ситуація нині характеризується тендітною рівновагою східних і західних сил, що обертається крайньою нестабільністю внутрішньополітичного життя, проте з боку виглядає скоріше як *status quo*, який ніхто з зовнішніх сил не наважується порушити. По суті, і Росія, і інші зовнішні гравці бояться того ж, чого бояться і основні гравці української політики: необережним рухом перекреслити хитку єдність країни. Такій Україні не знаходиться місця ані в геополітичних планах Росії, ані в планах Заходу, однак процесів розпаду такого гіганта, яким вона є, бояться всі. Як «стратегічну рівновагу сил» між НАТО і ВД за часів «холодної

війни» гарантувало світу мирне існування. Так, ситуація «50 на 50» в українській політиці поки що вберігає Україну від відкритого громадянського протистояння.

Фактично, ані Росія, ані Захід сьогодні просто не мають певної позиції щодо України та її майбутнього. Росія після «помаранчевої революції», по суті, відійшла від активної геополітики на теренах СНД, звівши свої відносини з країнами-сусідами до відстоювання інтересів великих держкорпорацій. Захід так і не зважився запросити Україну в ЄС і запустити механізми прийняття її в НАТО. Чітка стратегія щодо України є тільки у Польщі – «доктрина Гедройца-Мерошевського», і можна сказати, що певних і вельми вагомих успіхів на українському напрямі домагається нині тільки Варшава.

Для будь-яких сценаріїв розвитку ситуації найважливішим і вирішальним фактором залишається позиція Росії. Тим часом у Росії досі немає жодної певної стратегії щодо країн СНД і України зокрема, немає виразної стратегії структурування пострадянського простору. Головна мета СНД – створення єдиних економічного і оборонного просторів – так і не була реалізована. Як наслідок, відносини з сусідами Москва пустила на самоплив. Немає довгострокового цілепокладання, немає довгострокового проектування. Політика Росії має відверто реактивний характер, вона ситуаційна і спонтанна. Росія досі не визначилася і в питаннях самих загальних рис ідеологічного насичення російсько-українських відносин, хоча це вже проблема неформованості власне російської державності.

Головна проблема сучасної України – внутрішній територіальний розкол. Україна – територіально нестабільна держава, і питання про її можливий розпад реально стоїть на порядку денному. Ніякі більш-менш успішні спроби подолання політичної кризи цієї ситуації змінити не можуть. Сильні територіальні клани країни поки що орієнтовані більше на входження в центральну владу, ніж на боротьбу за автономію чи від'єднання своїх регіонів. Їх структура власності розсіяна по всій країні, їх інтереси в основному лежать в царині загальнодержавної політики. Такі клани є представниками населення своїх регіонів лише в дуже невеликій мірі, головна ж їх мета – боротьба за владу в Києві, за її частки і за своє лобі при ній. Поки що

в Україні немає потужних і економічно-сильних еліт, явно зацікавлених у її розпаді. Відповідно, найважливішою темою зовнішніх зв'язків України за будь-якої влади залишається пошук зовнішнього гаранта державної цілісності.

Орієнтація на Росію, навіть притому, що Росія цілком реально може гарантувати їй цілісність території (як і було в ХХ столітті), не призведе до бажаного результату через дуже жорстку позицію Заходу України, в першу чергу Галичини, особливо на тлі наростання конфліктного характеру відносин Росії із Заходом. Потенційно реальними гарантами територіальної цілісності України можуть бути західні структури, і в першу чергу НАТО. Не дивно тому, що навіть Партія регіонів, яка позиціонує себе як сила, скептично налаштована щодо планів інтеграції України в Альянс, вважала за потрібне записати у своїй програмі, що «партія підтримує подальший розвиток і оптимізацію співпраці України з НАТО в цілях повноцінного включення в систему європейської безпеки».

З усією певністю можна сказати, що Україна – це головний зовнішньополітичний провал президента В.Путіна, провал багаторазовий, проти якого Кремль виявився абсолютно безсилий. Неадекватність української доктрини Кремля сильно б'є по національній самосвідомості російського народу. Сучасний стан російсько-українських відносин має надзвичайно серйозний вплив не тільки на міжнародне становище Російської Федерації, але й на процеси кризи і розкладу російської ідентичності, адже за відомою формулою: «Московщина + Україна = Росія». Зовсім неважко провести протилежну арифметичну вправу, щоб з'ясувати: без України Росія знову стає Московщиною. З третім прищестям на «престол» В. Путіна Російська Федерація втрачає статус цивілізованої європейської країни. Як зазначала в інтерв'ю газеті «День» відомий російський політолог Лілія Шевцова: «В основному він (Путін. – *Авт.*) формує обличчя Росії, яка є «іншою», вільною від тих потрясінь, які зараз охопили Захід і навколишній світ. Захід увійшов до турбулентної зони, «а ми ось йдемо своєю, російською цивілізаційною моделлю, яка продиктована великою історією, географією і його культурним геномом». Тобто, незрозуміло, в чому Росія відрізняється від решти світу, адже вона теж в стані турбулентності. Потім, у чому полягає

російська цивілізаційна модель? Це – самодержавство. До цього Путин весь час говорив, що ми – демократи, ми – як Захід. Тепер він почав говорити про те, що ми – інші. У чому інші – він не пояснює. Наразі Путін грає на антизахідництві. Тут не говориться про сусідів Росії, але про роль Росії як особливої цивілізації. Проглядається і ставлення Росії до свого партнера – України, з яким у Росії найбільш болісні стосунки. Якщо Росія в розумінні Путіна і надалі залишається особливою моделлю, цивілізацією, отже, як він говорить, Росія зберігає всі свої геноми минулого – державництво, прагнення мати сфери впливу, стукати підбором об стіл, побачивши своїх сусідів; прагнення нав'язувати свою волю, – труднощі в Росії будуть, і їх не уникнути» [7].

1. Paul D'Anieri. Independence and Sovereignty in the Ukrainian-Russian Relationship // European Security. – Vol.4., (Winter 1995). – L. – P. 603–621.

2. Декларація про державний суверенітет України // Конституція незалежної України : Документи, коментарі, статті. – Книга перша. – К., 1995. – С. 58.

3. Известия. – 1993. – 8 октябрю.

4. Le Monde – 1992. – 7-8 Junі.

5. Независимость. – 1995. – 4 октябрю.

6. Детальніше про «кримське питання» в російсько-українських відносинах див.: Гарань О., Коваль Я., Шевчук А. Україна та Крим у російських геополітичних концепціях // Політична думка. – 1994. – № 3. – С. 93–97.

7. День. – 2012. – №5. – 17 січня.